

تبیین مدل ساختاری پایداری اجتماعی و هویت مکانی در منازل سکونتگاه‌های پیراشهری مورد: مجتمع مسکونی سازمانی ارتش در چابهار و کنارک

پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۱۱/۰۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۸/۲۶

صفحات: ۱۹۶-۱۷۹

فهیمة معتضدیان؛ استادیار گروه معماری، واحد پردیس، دانشکده معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، پردیس، ایران.
سید ارسلان لاری؛ کارشناسی ارشد گروه معماری، دانشکده معماری، واحد پردیس، دانشگاه آزاد اسلامی، پردیس، ایران.

چکیده

در منازل مسکونی سازمانی موجود در کشور، به دلیل عدم توجه به نیازهای اقوام و گروه‌های گوناگون و مساعد نبودن شرایط ایجاد تعامل میان ساکنین، دچار یک خلاء بزرگ در ایجاد تعلق مکانی و پایداری اجتماعی شده‌اند. در راستای بهبود این شرایط مستلزم بهره‌گیری از چارچوب نظری و تدوین شاخص‌ها و مؤلفه‌های شهرسازانه برای ارتقاء هویت مکانی و پایداری اجتماعی می‌باشیم. به این منظور ابتدا بر اساس مطالعات مبانی نظری، به ساختار یک مدل تجربی نائل شده و سپس با بهره‌گیری از نقطه نظرات صاحبان اندیشه در رشته‌های طراحی شهری و معماری و همچنین ۱۵۰ خانوار پرسنل نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران که در منازل سازمانی واقع در سواحل دریای عمان حضور دارند، به دنبال اثبات مدل برآمده که به این منظور از روش تحلیل عاملی، شاخص‌های ارزیابی شده در ساختار مدل را بررسی کرده و از نرم‌افزارهای SPSS و AMOS برای تحلیل مسیر بهره‌گرفته و مدلی براساس روابط میان این عوامل و ضرایب همبستگی آن‌ها تدوین و پایش شد. بر این اساس شاخص‌ها در ۲ گروه اصلی هویت مکانی و پایداری اجتماعی قرار گرفتند که بر اساس کیفیت و رضایت از زندگی در دست‌یابی به یک طراحی شهری مطلوب همبستگی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت. افزایش کیفیت فضاهای شهری و طراحی مناسب منظر شهری بتواند زمینه حضور ساکنان را در سطح شهر فراهم سازد. در نتیجه سرزندگی و نشاط ناشی از حضور شهروندان در رشد اجتماعی و فرهنگی جامعه و احساس هویت شهروندی و مکانی مؤثر خواهد بود.

واژه‌های کلیدی:

هویت مکانی،
پایداری اجتماعی،
حس مکان، سرمایه
اجتماعی، رضایت
از زندگی.

¹ fa.motazedian@pardisiu.ac.ir

نحوه ارجاع به مقاله:

معتضدیان، فهیمة و لاری، سید ارسلان. ۱۳۹۹. تبیین مدل ساختاری پایداری اجتماعی و هویت مکانی در منازل سکونتگاه‌های پیراشهری مورد: مجتمع مسکونی سازمانی ارتش در چابهار و کنارک. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۲(۴): ۱۷۹-۱۹۶. DOR: 20.1001.1.26764164.1399.2.2.11.0

مقدمه

توسعه پایدار در سه حیطه دارای مضامین عمیقی است: پایداری محیطی، پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی (سامانی و پورجعفر، ۱۳۹۱). هدف اصلی توسعه پایدار، تأمین نیازهای اساسی، بهبود ارتقاء سطح زندگی برای همه در بلندمدت (گودینی، ۱۳۹۸)، حفظ و اداره بهتر اکوسیستم‌ها و آینده‌ای امن‌تر و سعادتمندتر می‌باشد. پایداری اجتماعی طیفی از مفاهیم از جمله: عدالت و برابری، مشارکت، برآورده شدن نیازهای انسانی، رضایت و کیفیت زندگی و غیره را دربرمی‌گیرد که می‌توان این مفاهیم را در سه گروه عمده‌ی سرمایه اجتماعی، تعامل اجتماعی و مشارکت و انسجام اجتماعی قرارداد.

عدم حضور مردم در فضاهای جمعی در شهرک‌های مسکونی می‌تواند باعث ایجاد اتفاقات مهمی شود، از جمله کاهش حیات اجتماعی و حس تعلق ساکنان. که خود تبعات زیادی دارد، از جمله بی‌تفاوت شدن نسبت به محیط و درنهایت افت رضایت از محیط زندگی. منازل سازمانی ارتش در کنارک نیز از این امر مستثنی نمی‌باشد. با توجه به اینکه ساکنان منازل سازمانی تقریباً در یک رده فرهنگی و اجتماعی قرار دارند، بررسی عوامل محیطی مؤثر در کیفیت و رضایت زندگی راحت‌تر قابل ارزیابی است. با توجه به اینکه افزایش کیفیت فضاهای شهری و طراحی مناسب منظر شهری می‌تواند زمینه حضور ساکنان را در سطح شهر فراهم سازد، سرزندگی و نشاط ناشی از حضور شهروندان در رشد اجتماعی و فرهنگی جامعه و احساس هویت شهروندی و مکانی مؤثر خواهد بود. در مورد رضایتمندی و بحث کیفیت در فضاهای مسکونی مطالعات زیادی انجام شده است (کوزه‌گر کالجی و سلیمی سبحان، ۱۳۹۹؛ حبیبی و مرزبان، ۱۳۹۶؛ طیبی مسرور و رضایی، ۱۳۹۴). همچنین پژوهش‌های متعددی در زمینه حس تعلق و هویت مکانی (عابدی و عباسی، ۱۳۹۸؛ مدنی و همکاران، ۱۳۹۵؛ عنانهاد و همکاران، ۱۳۹۸؛ معصومی و میرخطیب، ۱۳۹۶) یا پایداری اجتماعی (سجادی قاپم مقامی و همکاران، ۱۳۹۸؛ جمعه پور و ابراهیمی، ۱۳۹۴؛ ضرغامی، ۱۳۸۹؛ زنگنه و همکاران، ۱۳۹۹) در منازل مسکونی انجام شده است. اما تفاوت این پژوهش در همه‌جانبه‌نگری و بررسی کلیه عوامل محیطی و انسانی مؤثر در بحث رضایت و کیفیت زندگی می‌باشد. پیشینه این پژوهش در قالب بخش‌های مختلف مبانی نظری گنجانده شده و درنهایت چهارچوب نظری تحقیق به‌دست آمده است. در این مدل مفهومی پایداری اجتماعی به رضایت زندگی می‌انجامد و هویت مکانی باعث کیفیت زندگی می‌شود و ترکیب این دو به ایجاد محیطی مطلوب می‌انجامد.

فرضیه‌هایی که در این پژوهش موردبررسی قرار گرفته است و در انتها تأیید شده‌اند:

- فرضیه ۱: به نظری رسد متغیر هویت مکانی بر خاطره جمعی تأثیر معنادار دارد.
- فرضیه ۲: به نظری رسد متغیر پایداری اجتماعی بر فضای انسانی تأثیر معنادار دارد.
- فرضیه ۳: به نظری رسد متغیر خاطره جمعی بر طراحی شهری تأثیر معنادار دارد.
- فرضیه ۴: به نظری رسد متغیر فضای انسانی بر طراحی شهری تأثیر معنادار دارد.

¹Sustainable development

پایداری اجتماعی مفاهیم گسترده‌ای را شامل می‌شود، مفهوم «عدالت و تساوی»، در پایداری اجتماعی به جامعه‌ای گفته می‌شود که تساوی حقوق در آن رعایت گردد، عاری از محرومیت اجتماعی باشد و از کیفیت خوب زندگی و معیشت برای همگان برخوردار باشد (Partridge, 2005). مفهوم «مشارکت» و نیز وجود نهادهای مدتی نیز مورد تأکید قرار گرفته است (Litting & Gribler به نقل از، دانشپور و همکاران، ۱۳۹۳). «برآورده شدن نیازهای انسانی» و کیفیت زندگی نیز از دیگر مفاهیم مورد توجه در تعریف پایداری اجتماعی است (Colantonio, 2007, p. 11) چو معتقد است پایداری اجتماعی، حفظ و ارتقاء شرایطی از زندگی بهتر برای نسل حاضر و آتی است (دانشپور و همکاران، ۱۳۹۳). چارچوب و فرم محیط فیزیکی، کیفیت زندگی اجتماعی را شکل داده و حتی آن را «تعیین» می‌کند. به چنین نگرشی به‌طور کلی «جبرگرایی فیزیکی» گفته می‌شود (تیلور، ۱۳۹۳، ص: ۴۴). طراحی پایدار نوعی از طراحی است که قصد دارد به نیازهای امروز بدون آسیب رساندن به منابع نسل‌های آینده پاسخ دهد. در طراحی پایدار باید به پایداری اجتماعی و اقتصادی به‌اندازه مصرف انرژی و تأثیر محیطی ساختمان‌ها و شهرها اهمیت داد. در ادامه به سه زیرمجموعه پایداری اجتماعی (سرمایه اجتماعی، تعامل اجتماعی، مشارکت و انسجام اجتماعی) و در انتها به بحث پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی^۲

اصطلاح سرمایه اجتماعی برای اولین بار در سال ۱۹۱۶ در مقاله‌ای توسط هانی فان در دانشگاه ویرجینیای غربی مطرح شد.^۴ به بیان هانی فان میان سرمایه اجتماعی و رابطه اجتماعی پیوند درونی و تنگاتنگی نهفته است و سرمایه اجتماعی در درون رابطه اجتماعی وجود دارد. ضعف سرمایه اجتماعی می‌تواند تبعات منفی بسیاری در حوزه‌های مختلف فردی و اجتماعی به همراه داشته باشد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۸). در دهه ۱۹۳۰ سیلورمن^۵ در مقاله «جوهر اصلی اقتصادها» بعد از دو دهه وقفه مجدد به سرمایه اجتماعی اشاره شد. در دهه ۱۹۵۰ گروهی از جامعه‌شناسان شهری کانادا (سیلی^۶، سیم^۷ و لوزلی^۸ در سال ۱۹۵۶) و در دهه ۱۹۶۰ جین جیکوبز مجدد آن را به کاربرد (حبیب، نادری، جهانشاهلو، و فروزانگر، ۱۳۹۱). مفهوم سرمایه اجتماعی را می‌توان با توجه به دیدگاه ارائه‌دهندگان بحث‌ها به دودسته تقسیم کرد: نخست، آن‌هایی هستند که به بررسی کلیت مجموعه‌های انسانی کوچک یا بزرگ، مانند مدرسه، شهر و جامعه پرداخته و در این بررسی همگرایی اجتماع^۹ و انسجام اجتماعی را در کانون توجه خود قرار دادند. و دوم، آن‌هایی

^۱rebecca chiu

^۲ Social Capital

^۳ L. J. Hanifan

^۴ بعدها در کتاب مرگ و زندگی شهرهای آمریکایی جین جیکوبز اشاره شد.

^۵ Silverman, Herbert Albert

^۶ Selly

^۷ Sim

^۸ Loosely

^۹ Social Convergence

که با کندوکاو در رابطه فرد و جامعه‌اش، بار دیگر مفهوم ساختار اجتماعی^۱ و تأثیر آن بر فرد و رفتارهایش را مطرح کرده و کوشیده‌اند، ابعاد کم‌وبیش تازه‌تری از نقش انکارناپذیر این پدیده اجتماعی را در جامعه‌اش کار سازند.

تعامل اجتماعی^۲

میزان موفقیت فضاهای شهری با میزان استفاده از آن فضا و حضور انسان در آن متناسب است. در واقع معماری و شهرسازی باید به‌جای افتراق و جدایی در پی افزایش تعاملات اجتماعی و همبستگی انسان‌ها باشد. اما آنچه امروزه در اغلب فضاهای شهری با آن روبرو هستیم کاهش روابط و مشارکت اجتماعی ساکنان در این فضاهاست. شناخت کافی از انسان و نحوه ارتباطش با سایرین و چگونگی آن می‌تواند در شکل‌دهی محیط برای برقراری بیشتر تعامل و ارتباط مؤثر باشد. افراد مختلف به سطوح مختلفی از تعاملی اجتماعی تمایل دارند. تعریف سطح مطلوب تعامل، به‌طور ذهنی از گفته‌های مردم و به‌طور عینی از موضع‌گیری‌های هنجاری نسبت به زندگی خوب به دست می‌آید (لنگ، ۱۳۹۴).

مشارکت و انسجام اجتماعی^۳

مشارکت اجتماعی، عامل تقویت همبستگی در شبکه‌های اجتماعی است. حضور افراد در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی در بلندمدت، موجب تعمیق روابط بین اعضای جامعه، افزایش احساس یگانگی، سعه صدر و تسامح و تساهل گردیده و در نتیجه به توسعه نهادهای مدنی و دموکراتیک خواهد انجامید (رهنما و رضوی، ۱۳۹۱). انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان یک جامعه دارد. به عبارتی «انسجام در کل ناظر به میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده‌فرهنگ‌های تمایز یافته است» (افروغ، ۱۳۷۸). انسجام اجتماعی در یک حوزه تعاملی معین شکل و معنا پیدا می‌کند. دورکیم احساسی را که در میدان تعاملی به وجود می‌آید، عاطفه جمعی می‌نامد. از نظر دورکیم عاطفه جمعی عمیق، بیشتر در مناسک جمعی (مثل اعیاد و مراسم ملی و مذهبی و غیره) به وجود می‌آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی را فراهم می‌کند (چلبی، ۱۳۷۲).

پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی

پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی وضعیتی است که در آن، ساکنان از زندگی در خانه و مجتمع خود رضایت دارند و از همسایگی با سایر ساکنان لذت می‌برند. مجموعه شرایط زندگی به گونه ایست که باگذشت زمان تعاملات اجتماعی بیشتر می‌شود و بیشتر افراد نسبت به محل زندگی خویش تعلق خاطر و

¹ Social Structure

² Social interaction

³ Social Participation

⁴ Social Solidarity

⁵ Collective Emotions

⁶ Social Interactions

دل‌بستگی می‌یابند. بنابراین به‌صورت ناخودآگاه در نگه‌داری و بهبود وضعیت موجود مشارکت‌آور هماهنگی دارند. در نتیجه عمر مفید و ارزش مادی واحدهای مسکونی این نوع مجتمع‌ها در شرایط برابر بیشتر از سایر مجتمع‌ها است. اگر خانه‌سازی روندی پایدار نباشد هیچ جامعه‌ای نخواهد توانست به توسعه پایدار دست‌باید (سجادی قائم مقامی، پوردییمی و ضرغامی، ۱۳۸۹).

هویت مکانی

تجربه مکان، تجربه معنای مکان است و تجربه زیبایی در حقیقت تحسین معنای آن است (Schulz, 1988). "آنچه یک فضا را به یک مکان ارتقا می‌دهد آمیخته شدن آن با معانی و مفاهیم عمیق است که در طول زمان گسترش و ژرفا پیدا می‌کند پس مکان حاصل معنای است که در طول زمان و با ادراک انسانی در بستر زمان، مسئله‌ای است که عمدتاً به بعد ناآگاهانه^۱ و ادراکی در لایه‌های خاموش تجربه‌ی افراد دلالت دارد و در روان‌شناسی از آن به وابستگی^۲ و حس تعلق^۳ تعبیر می‌شود که حسی توأم با عاطفه در مکان است. مکان در این صورت ریشه‌دار تجربه می‌شود و لایه‌های مختلف اجتماعی-فرهنگی را نیز در برمی‌گیرد (علی جوان فروزنده و قاسم مطلبی، ۱۳۹۰). مکان فضایی است که برای فرد یا گروهی از مردم دارای معنی باشد. (Relph, 2008, 29). فضای زیسته، مکانی است با تنوعی از موقعیت‌ها برای برقراری تعاملات انسانی درحالی که امکان مداومی را برای بازنگری، تفسیر و تأویل خود ارائه می‌دهد. (پرتوی، ۱۳۹۴، ص. ۲۱۸). در ادامه به مفاهیم مرتبط با هویت مکانی (حس مکان، تعلق و دل‌بستگی به مکان و حضورپذیری) پرداخته شده است.

حس مکان^۴

لازم است تفاوت این مفهوم با مفهوم روح مکان مشخص شود. روح مکان خصوصیتی ذاتی و ظاهری است. معمولاً یک طراح، روح مکان را باهدف ایجاد طرح‌هایی زیست‌محیطی با صحنه‌هایی قابل بسط و توسعه در نظر می‌گیرد (Relph, 2008, 18-19). روح محله و حس سکونت وجه تمایز موفقیت محله است و باعث احساس زنده‌بودن، شادی و نشاط در خلق محله اصیل و ماندگار می‌شوند (گوهری نسب و همکاران، ۱۳۹۸).

تعلق و دل‌بستگی

تعلق به محیط، یک احساس روانی است که باعث نزدیک شدن انسان و محیط می‌گردد. نمود فیزیکی حس تعلق به‌صورت قلمروهایی شکل یافته در محیط است، که سه ویژگی برای فرد به ارمغان می‌آورد: حس هویت فضایی، حس انحصاری و کنترل ارتباط در فضا و زمان. باوجود حس تعلق انسان

¹ Social Participation

² Unconscious

³ Belonging

⁴ Place Attachment

⁵ Sense of Place

⁶ Genus Loci

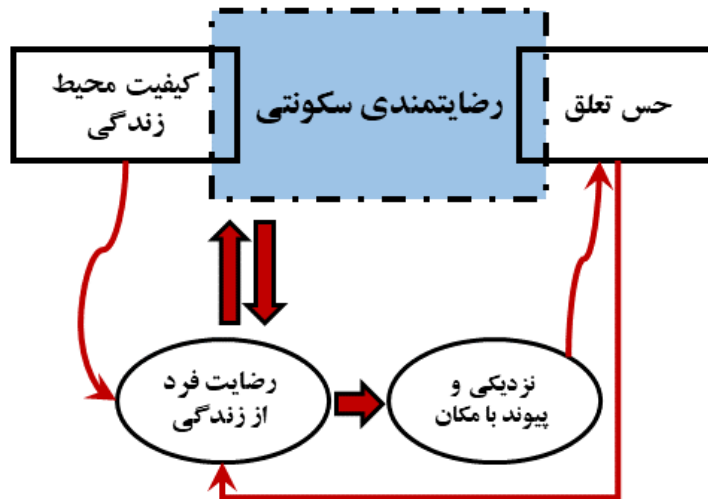
خود را جزئی از محیط دانسته و نسبت به آن حس مالکیت پیدا می‌کند (پرتوی، ۱۳۹۴). در سطحی بالاتر و در قالب دل‌بستگی مکانی فرد ارتباط عاطفی پیچیده با مکان دارد. تجارب جمعی و هویت فرد در ترکیب با معانی و نمادها به مکان شخصیت می‌دهد، در این حالت بر منحصر به فرد بودن مکان و تفاوت آن با دیگر مکان‌ها تأکید می‌شود (Shamai, 1991). در نظریه تعلق مکانی مردم به ایجاد پیوندهای احساسی و عاطفی با مکان‌ها مبادرت می‌ورزند. این پیوندها با میزان رضایت افراد، ارزیابی‌شان نسبت به محیط و برخی جنبه‌های هویتی آن‌ها به همراه معیارهایی عینی مانند مدت‌زمان سکونت، مشارکت در محله و شبکه‌های اجتماعی در ارتباط است (Giuliani & Feldman, 1993; Low & Altman, 1992).

حضور پذیری

حضور نداشتن مردم در فضاهای جمعی از علل مهم کاهش حیات اجتماعی و احساس تعلق ساکنان است. به نظر می‌رسد کاهش حضور شهروندان در این فضاها ناشی از نبود محیط مناسب و فقدان کیفیت منظر شهری است. حضور مکرر در هر محیط شهری، در پیش‌زمینه ذهن، رفتارهای محیطی شهروندان را شکل می‌دهد. از این‌روست که رفتار شهروند به فضاهای شهری شکل می‌دهد و هم در محیط‌های شهری شکل می‌گیرد. زیرا خلق معنا فرایندی فعال و خلاق است. در این فرایند، عین و ذهن یک واحد را تشکیل می‌دهند و ذهن جهانی را، که در فرایند ادراک حس می‌کند، می‌آفریند. بر این اساس «موضوع منظر شهری مقوله‌ای دوبعدی به شمار می‌رود: از یک‌سو به مؤلفه‌های محسوس (و عمدتاً بصری) سازنده فضا می‌پردازد و از سوی دیگر به شرایط ذهنی فضا شامل؛ ابعاد تاریخی، خاطره‌ای، هویتی و امثال آن‌ها نظر می‌کند» (سیاف زاده، میره‌ای، و نوده فراهانی، ۱۳۹۲).

رضایت و کیفیت زندگی

بهرام پور و مدیری (۱۳۹۴) در مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهند که این موضوع که بین دو مفهوم حس تعلق و کیفیت محیط زندگی، مفهوم میانی دیگری قرار دارد که می‌تواند حلقه ارتباطی این دو موضوع باشد (شکل ۳). مفهوم رضایتمندی که به‌عنوان رویکرد منتخب این پژوهش تدقیق شد، به معنای میزان رضایت تجربه‌شده ساکنین از کیفیت محیط زندگی‌شان است و بالاترین همپوشانی را با حس تعلق داراست. زیرا میزان رضایت افراد از محیط زندگی‌شان، احساس نزدیکی و پیوند با محیط را به وجود می‌آورد و این ارتباط که به‌صورت قوی‌تر و پایدارتری شکل می‌گیرد، احساس تعلق ساکنین را افزایش می‌دهد. پروتئوس «کیفیت محیط» را موضوعی پیچیده می‌داند که دربرگیرنده ادراکات ذهنی، نگرش‌ها و ارزش‌های گروه‌ها و افراد مختلف است (بهرام پور و مدیری، ۱۳۹۴).

شکل ۳. جایگاه رضایتمندی سکونتی در رابطه با حس تعلق

منبع: بهرام پور و مدیری، ۱۳۹۴

در این پژوهش با استفاده از پرسشنامه و تحلیل آماری توسط نرم افزار SPSS و سپس برای تبیین مدل مفهومی با استفاده از نرم افزار آموس گراف به تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. مدل مفهومی این پژوهش به صورت شکل ۴ است:

شکل ۴. مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی

روش تحقیق پژوهش توصیفی-تحلیلی با رویکرد کاربردی است. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه گردآوری شده‌اند. با توجه به جمعیت منطقه برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکبان استفاده شد. پرسشنامه ۲۷ گویه‌ای با مشورت خبرگان معماری و روانشناسی طراحی شد و تعداد ۱۵۰ خانوار پرسنل نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران که در منازل سازمانی واقع در سواحل دریای عمان حضور داشتند این پرسشنامه‌ها را تکمیل کردند. لازم به ذکر است یک‌بار پرسشنامه آزمایشی با تعداد ۳۰ عدد توزیع شد و مشکلات و نکات مبهم در پرسشنامه اصلی رفع شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Amos و SPSS استفاده شده است. بر اساس تحلیل عاملی و ساختار مسیر سعی بر آن بوده است که روابط مابین مدل چهارچوب نظری مورد بررسی و تأیید قرار گیرد که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

کنارک در استان سیستان و بلوچستان، حاشیه چابهار (در ۵۵ کیلومتری شرق آن) و ساحل دریای عمان واقع شده. در هم‌جواری این شهرها، منازل مسکونی سازمانی متعلق به ارتش جمهوری اسلامی ایران (نیروی دریایی و هوایی) قرار دارد با طول جغرافیایی منطقه ۲۵ درجه و ۱۹ دقیقه و ۵۷ ثانیه و عرض جغرافیایی ۶۰ درجه و ۲۲ دقیقه و ۵۴ ثانیه. شهرک نیرو دریایی در مجاورت این شهر در حدود ۱۵۰۰ واحد مسکونی ویلایی و آپارتمانی قرار دارد که در شکل شماره ۱ و ۲ مشاهده می‌نمایید.

شکل ۲. تصویر هوایی از شهرک و موقعیت آن

یافته‌های تحقیق

در این پژوهش، متغیرهای مکنون عبارت‌اند از متغیر F1 (هویت مکانی)، متغیر F2 (پایداری اجتماعی)، متغیر F3 (خاطره جمعی)، متغیر F4 (فضای انسانی) و F5 (متغیر طراحی شهری).

تمام متغیرهای مکنون به همراه نشانگرهایشان از طریق کوواریانس به یکدیگر متصل شده و مدل اجرا می‌شود. چنانچه شاخص‌های برازش در حد مطلوب باشند، نیازی به اصلاح مدل نیست، اما چنانچه شاخص‌ها در رنج مطلوب حاصل نشوند باید اصلاحات صورت گیرد.

بررسی پایایی و روایی سازه‌ای

برای محاسبه پایایی در معادلات ساختاری از شاخص CR (پایایی سازه‌ای)^۱ استفاده می‌شود. چنانچه مقدار CR برای هر یک از مؤلفه‌ها بزرگ‌تر از ۰/۷ باشد، پایایی برقرار است.

شاخص AVE (میانگین واریانس استخراجی)^۲ از رابطه‌ی زیر برای هر سازه حاصل می‌شود:

$$AVE = \frac{\sum_{i=1}^n \lambda_i^2}{n}$$

برای برقراری روایی (روایی همگرایی)^۳ باید ۳ شرط زیر برقرار باشد.

- بارهای عاملی معنادار بوده و بزرگ‌تر از ۰/۵ باشند.
- مقدار شاخص CR باید بزرگ‌تر از AVE باشد.
- مقدار شاخص AVE باید بزرگ‌تر از ۰/۵ باشد.

جدول ۱. روایی همگرایی

نام مؤلفه	شاخص CR	شاخص AVE
F1 (هویت مکانی)	۰/۸۸	۰/۶۳
F2 (پایداری اجتماعی)	۰/۸۷	۰/۷۱
F3 (خاطره جمعی)	۰/۹۲	۰/۶۷
F4 (فضای انسانی)	۰/۷۹	۰/۶۳
F5 (طراحی شهری)	۰/۸۷	۰/۵۷

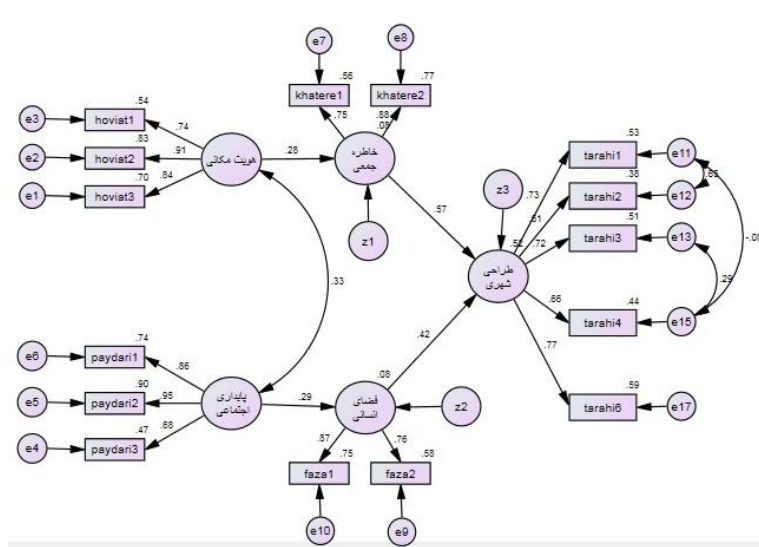
با توجه به نتایج جدول فوق، ملاحظه می‌شود که پایایی در مورد تمام متغیرهای مکنون (سازه) برقرار است و همچنین برای تمام متغیرهای مکنون (سازه یا مؤلفه) روایی همگرایی نیز برقرار و مورد تأیید حاصل شده است.

^۱Composite Reliability

^۲Average Variance Extracted

^۳Convergent Validity

یافته‌های مدل ساختاری (تحلیل مسیر)

شکل ۵. مدل معادلات ساختاری (SEM) پژوهش ترسیم شده در محیط ایموس گرافیک

نتایج ارزیابی مدل معادلات ساختاری (تحلیل مسیر تأییدی)

در جدول ۲ وزن‌های رگرسیونی نتایج تخمین تمام مسیرهای سازه گزارش شده است. آنچه در این پژوهش مهم است و نتایج فرضیه‌های ۱ تا ۴ را پوشش می‌دهد، ضریب مسیر بین متغیرهای مکنون می‌باشد.

جدول ۲. وزن‌های رگرسیونی (پژوهشگران)

				Estimate	S . E .	C . R .	P
F	3	<---	F 1	۰/۲۹۷	۰/۰۷۳	۴/۰۵۷	* * *
F	4	<---	F 2	۰/۴۵۴	۰/۱۱۱	۴/۰۸۲	* * *
F	5	<---	F 4	۰/۳۳۰	۰/۰۵۳	۶/۲۸۲	* * *
	F5	<---	F3	۰/۵۳۴	۰/۰۶۹	۷/۷۹۳	***
	hoviat3	<---	F1	۱/۰۰			
	hoviat2	<---	F1	۱/۱۳۳	۰/۰۶۸	۱۶/۶۶۳	***
	hoviat1	<---	F1	۰/۹۴۸	۰/۰۶۷	۱۴/۰۷۹	***
	paydari3	<---	F2	۱/۰۰			
	paydari2	<---	F2	۱/۳۱۷	۰/۰۹۷	۱۳/۵۵۶	***
	paydari1	<---	F2	۱/۲۱۷	۰/۰۹۰	۱۳/۴۴۹	***
	khatere1	<---	F3	۱/۰۰			
	khatere2	<---	F3	۰/۹۹۷	۰/۱۰۳	۹/۷۱۶	***
	faza2	<---	F4	۱/۰۰			
	faza1	<---	F4	۱/۰۵۸	۰/۱۲۸	۸/۲۸۵	***
	tarahi2	<---	F5	۰/۸۶۵	۰/۰۵۶	۱۵/۵۰۷	***
	tarahi3	<---	F5	۰/۹۷۲	۰/۰۹۲	۱۰/۵۸۳	***
	tarahi4	<---	F5	۱/۰۰	۰/۱۰۶	۹/۴۵۵	***
	tarahi1	<---	F5	۱/۰۰			
	tarahi6	<---	F5	۱/۱۴۵	۰/۱۰۲	۱۱/۲۰۳	***

ضرایب رگرسیونی استاندارد متغیرهای پژوهش

معناداری هر یک از مسیرها با توجه به مقدار آماری نسبت بحرانی (C.R.) مشخص می‌گردد. چنانچه قدر مطلق این عدد بزرگ‌تر از مقدار ۱/۹۶ باشد، آن مسیر معنادار به دست آمده است.

جدول ۳. ضرایب رگرسیونی استاندارد (پژوهشگران)

				Estimate
F3	<---	F1		-۰/۲۷۹
F4	<---	F2		-۰/۲۸۸
F5	<---	F4		-۰/۴۲۳
F5	<---	F3		-۰/۵۷۳
hoviati3	<---	F1		-۰/۸۳۶
hoviati2	<---	F1		-۰/۹۱۴
hoviati1	<---	F1		-۰/۷۳۷
paydari3	<---	F2		-۰/۶۸۴
paydari2	<---	F2		-۰/۹۴۶
paydari1	<---	F2		-۰/۸۶۰
khatere1	<---	F3		-۰/۷۵۱
khatere2	<---	F3		-۰/۸۷۶
faza2	<---	F4		-۰/۷۶۵
faza1	<---	F4		-۰/۸۶۶
tarahi2	<---	F5		-۰/۶۱۵
tarahi3	<---	F5		-۰/۷۱۷
tarahi4	<---	F5		-۰/۶۶۰
tarahi1	<---	F5		-۰/۷۲۵
tarahi6	<---	F5		-۰/۷۶۵

بررسی فرضیه شماره ۱: به نظرمی رسد متغیر هویت مکانی بر خاطره جمعی تأثیر معنادار دارد. ضریب مسیر ۰/۲۹۷۰ برای مسیر از F1 به F3 نشان می‌دهد که هویت مکانی تأثیر معناداری بر خاطره جمعی دارد ($P < 0.001$ و $T\text{-Value} > 1.96$) لذا این فرضیه تأیید می‌شود، ضمناً به ازای هر واحد تغییر در متغیر هویت مکانی (به شرط ثابت فرض شدن سایر متغیرها)، مقدار متغیر خاطره جمعی به میزان ۰/۲۹۷ واحد تغییر می‌کند.

بررسی فرضیه شماره ۲: به نظرمی رسد متغیر پایداری اجتماعی بر فضای انسانی تأثیر معنادار دارد. ضریب مسیر ۰/۴۵۴ برای مسیر از F2 به F4 نشان می‌دهد که متغیر پایداری اجتماعی بر فضای انسانی تأثیر معناداری دارد، لذا این فرضیه تأیید می‌شود. ضمناً به ازای هر واحد تغییر در متغیر پایداری اجتماعی (به شرط ثابت فرض شدن سایر متغیرها)، مقدار متغیر فضای انسانی به میزان ۰/۴۵۴ واحد تغییر می‌کند.

بررسی فرضیه شماره ۳: به نظرمی رسد متغیر خاطره جمعی بر طراحی شهری تأثیر معنادار دارد. ضریب مسیر ۰/۵۳۴ برای مسیر از F3 به F5 نشان می‌دهد که متغیر خاطره جمعی تأثیر معناداری بر طراحی شهری دارد، لذا این فرضیه تأیید می‌شود. ضمناً به ازای هر واحد تغییر در متغیر خاطره جمعی (به شرط ثابت فرض شدن سایر متغیرها)، مقدار متغیر طراحی شهری به میزان ۰/۵۳۴ واحد تغییر می‌کند.

بررسی فرضیه شماره ۴: به نظرمی رسد متغیر فضای انسانی بر طراحی شهری تأثیر معنادار دارد.

ضریب مسیر ۰/۳۳۰ برای مسیر از F4 به F5 نشان می‌دهد که متغیر فضای انسانی بر طراحی شهری تأثیر معناداری دارد، لذا این فرضیه تأیید می‌شود. ضمناً به ازای هر واحد تغییر در متغیر فضای انسانی (به شرط ثابت فرض شدن سایر متغیرها)، مقدار متغیر طراحی شهری به میزان ۰/۳۳۰ واحد تغییر می‌کند.

ضرایب توان دوم همبستگی چندگانه:

جدول ۴. ضرایب توان دوم همبستگی چندگانه (پژوهشگران)

	Estimate
F4	۰/۰۸۳
F3	۰/۰۷۸
F5	۰/۵۲۰
tarahi6	۰/۵۸۵
tarahi4	۰/۴۳۵
tarahi3	۰/۵۱۵
tarahi2	۰/۳۷۸
tarahi1	۰/۵۲۶
faza1	۰/۷۴۹
faza2	۰/۵۸۵
khatere2	۰/۷۶۷
khatere1	۰/۵۶۴
paydari1	۰/۷۳۹
paydari2	۰/۸۹۶
paydari3	۰/۴۶۸
hoviati1	۰/۵۴۳
hoviati2	۰/۸۳۵
hoviati3	۰/۷۰۰

با توجه به نتایج جدول شماره ۴ (جدول ضرایب توان دوم همبستگی چندگانه) برای متغیرهای درون‌زا، که معادل ضریب تعیین برای متغیرهای درونی می‌باشد، تفسیر زیر ارائه می‌گردد:

۷/۸ درصد از واریانس متغیر F3 (خاطره جمعی) توسط مدل تبیین می‌شود.

۸/۳ درصد از واریانس متغیر F4 (فضای انسانی) توسط مدل تبیین می‌شود.

۵۲ درصد از واریانس متغیر F5 (طراحی شهری) توسط مدل تبیین می‌شود.

بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم:

در جدول شماره ۵ خلاصه نتایج اثرات متغیرهای اصلی (سازه‌ها) بر متغیر طراحی شهری مشاهده می‌گردد.

جدول ۵. نتایج اثرات متغیرهای اصلی (سازه‌ها) بر متغیر طراحی شهری (پژوهشگران)

نام متغیر	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
F1 (هویت مکانی)	—	۰/۱۵۹	۰/۱۵۹
F2 (پایداری اجتماعی)	—	۰/۱۵۰	۰/۱۵۰
F3 (خاطره جمعی)	۰/۵۳۴	—	۰/۵۳۴
F4 (فضای انسانی)	۰/۳۳۰	—	۰/۳۳۰

نتیجه‌گیری

در این تحقیق میزان رضایت و کیفیت زندگی از پیامدهای مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی در کنار تعامل اجتماعی و حس، تعلق و دل‌بستگی مکانی و حضور پذیری مطرح شده است. مفهوم حس تعلق مکانی در میزان و نوع روابط بین افراد جامعه تأثیر می‌گذارد و این رابطه در گروه‌های اجتماعی که به مکان خاصی اختصاص دارند، باعث افزایش سرمایه‌های اجتماعی و اعتماد آنان می‌گردد. همچنین به نظرمی‌رسد، سرمایه اجتماعی (اعتماد)، نقشی مؤثر در مشارکت عمومی مردم داشته باشد.

با توجه به نتایج اثرات کل در جدول شماره ۵، مشاهده می‌شود که متغیر خاطره جمعی بیشترین اثر را بر متغیر طراحی شهری داشته و پس از آن متغیر فضای انسانی بر متغیر طراحی شهری اثر دارد (متغیر خاطره جمعی و فضای انسانی بر طراحی شهری تأثیر معنادار دارد). با توجه به نتایج به دست آمده در بررسی مدل مفهومی این پژوهش، طراحی شهری مطلوب ماحصل ارتباط میان مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های اصلی می‌باشد و این مفهوم دربرگیرنده نظامی ساختارمند از مؤلفه‌هاست که در راستای رضایت و کیفیت محیط انسان ساخت می‌باشد که موجب تقویت تصویر ذهنی و خاطرات جمعی از فضای انسانی و زندگی روزمره می‌شود و شاهد نتایج مثبت و تناظر میان متغیر هویت مکانی بر خاطره جمعی، متغیر پایداری اجتماعی بر فضای انسانی و متغیر خاطره جمعی بر طراحی شهری باشیم. بنابراین به نظرمی‌رسد کاهش حضور شهروندان در فضاهای منازل مسکونی سازمانی ناشی از نبود محیط مناسب و فقدان کیفیت منظر شهری است و با طراحی مناسب منظر شهری و افزایش کیفیت فضاهای شهری شاید بتوان زمینه حضور ساکنان را در سطح شهر فراهم ساخت و سرزندگی و نشاط را به این مجموعه‌ها برگرداند. در طراحی فضاها باید به عواملی چون خاطره جمعی به عناوین مؤثرترین عامل بر ایجاد حس رضایت توجه ویژه کرد و ارتباط مناسبی بین کالبد فضاها و روح کاربران ایجاد کرد تا فضا را از خود جدا ندانند و حس تعلق باعث افزایش حس مسئولیت و در نهایت سرزندگی در محیط شود.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان "طراحی شهرک مسکونی نظامی با رویکرد پایداری اجتماعی و هویت مکانی در اقلیم گرم و مرطوب کنارک-چابهار" در دانشگاه آزاد واحد پردیس به راهنمایی نویسنده دوم است.

منابع

- افروغ، عماد. (۱۳۷۸). خرده فرهنگ‌ها، مشارکت و وفاق اجتماعی، مجموعه مقالات وفاق اجتماعی و فرهنگ عمومی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- امید، رضا، و غفاری، غلامرضا. (۱۳۹۰). کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی (دوم). تهران: نشر شیرازه.
- براتی، ناصر، و یزدان پناه شاه‌آبادی، محمدرضا. (۱۳۹۴). ارزیابی سرمایه اجتماعی به‌عنوان عامل اساسی در ارتقاء کیفیت زندگی در شهرهای جدید، نمونه موردی: شهر جدید پردیس. معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۱(۱۵)، ۲۸۹-۲۹۹.
- بهرام پور، عطیه، و مدیری، آتوسا. (۱۳۹۴). مطالعه رابطه میان رضایتمندی ساکنان از محیط زندگی و میزان حس تعلق آن‌ها در مجتمع مسکونی بلندمرتبه شهرک کوثر تهران. نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، ۲۰(۳)، ۸۵-۹۴.
- بویل، پاتریک. (۱۳۷۴). برنامه‌ریزی در فرآیند توسعه. غلامرضا احمدی و سعیده شتاب. تهران: ققنوس.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۷۵). هویت و این‌همانی با فضا. صص ۲۱-۲۲.
- پرتوی، پروین. (۱۳۹۴). پدیدارشناسی مکان (سوم). تهران: فرهنگستان هنر.
- تایلور، نایجل. (۱۳۹۳). نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری (از آغاز تا کنون). محمد شورچه، (دو). تهران: مدیران روز.
- جمعه پور، محمود و ابراهیمی، اکبر. (۱۳۹۴). سنجش و ارزیابی اصول پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی. مطالعات جامعه‌شناختی شهری. ۵(۱۶). صص ۳۰-۱.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۲). وفاق اجتماعی. نامه علوم اجتماعی، ۳. صص ۱-۱۴.
- حبیبی، داوود و مرزبان، میثم. (۱۳۹۶). ارزیابی میزان رضایتمندی ساکنان مجتمع‌های مسکونی. نمونه موردی: مجتمع مسکونی محله پانصد دستگاه شهر دو گنبدان (گچساران). پژوهش در هنر و علوم انسانی. ۳(۳). صص ۸۴-۷۳.
- دانشپور، عبدالهادی، شیعه، اسماعیل، و روستا، مریم. (۱۳۹۳). تدوین مدل ساختاری عوامل مکانی مؤثر بر ارتقاء پایداری اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری به کمک تحلیل عاملی و تحلیل مسیر. مدیریت شهری، ۳۵، ۱۳۳-۱۴۲.
- دانشپور، عبدالهادی، و چرخچیان، مریم. (۱۳۸۶). فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی. فصلنامه علمی پژوهشی باغ نظر، ۴(۷)، ۱۹-۲۸.

- رهنما، محمدرحیم، و رضوی، محمدمحسن. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر حس تعلق مکانی بر سرمایه اجتماعی و مشارکت در محلات شهر مشهد. نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۱۷(۲)، ۲۹-۳۶.
- زنگنه، مهدی. بنی اسد، طیبه و خاوری، عاطفه. (۱۳۹۹). بررسی پایداری اجتماعی در شهرک‌های جدید. نمونه موردی شهرک مهرگان در مشهد. ۷(۲۲). صص ۱۲۹-۱۱۳
- سامانی، قدسیه و پورجعفر، محمدرضا. (۱۳۹۱). بررسی شاخص‌های توسعه پایدار در طراحی بازار سنتی تبریز. جغرافیا و مطالعات محیطی. ۱(۲). صص ۵۴-۴۱
- سجادی قائم‌مقامی، پروین السادات، پوردیهمی، شهرام، و زرغامی، اسماعیل. (۱۳۸۹). اصول پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی از دید جامعه صاحب‌نظران و متخصصان ایرانی. صص، ۵۱(۲۰)، ۷۵-۸۷.
- سیاف زاده، علیرضا، میره ای، محمد. و نوده فراهانی، مرتضی. (۱۳۹۲). نقش کیفیت منظر شهری در ایجاد حیات اجتماعی و هویت مکانی شهروندان (مطالعه موردی: بزرگراه نواب). فصلنامه مطالعات شهر ایرانی/اسلامی، ۱۱(۳).
- شاهچراغی، آزاده، و بندرآباد، علیرضا. (۱۳۹۴). محاط در محیط: کاربرد روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی (اول). تهران: جهاد دانشگاهی تهران.
- زرغامی، اسماعیل. (۱۳۸۹). اصول پایداری اجتماعی مجتمع‌های مسکونی در شهرهای ایرانی اسلامی. مطالعات شهر ایرانی اسلامی. ۱(۲). صص ۱۱۵-۱۰۳
- جوان فروزنده، علی و مطلبی، قاسم. (۱۳۹۰). مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن. هویت شهر، ۵
- علیمردانی، مسعود، مهدی نژاد، جمال‌الدین، و افهمی، طلیعه. (۱۳۹۴). رشد کیفی فضای شهری به‌منظور ارتقاء تعاملات اجتماعی (نمونه موردی خیابان احمدآباد مشهد). نشریه تخصصی هنرهای کاربردی، ۴(هفتم)، ۵-۱۴
- حبیب، فرح، نادری، مجید. جهانشاهلو، لعل و فروزانگهر، حمیده. (۱۳۹۱). سنجش چارچوب ارزیابی سرمایه اجتماعی در ساختار شهر با تأکید بر نقش فضاهای عمومی مطالعه موردی: تهران. هویت شهر، ۶(۱۲)، ۵-۱۴
- طبی مسرور، ابوالقاسم و رضایی مؤید، صادق. (۱۳۹۴). ارزیابی میزان رضایت شهروندی از کیفیت‌های سکونتی در مجتمع‌های مسکونی. موردپژوهی: مجتمع‌های مسکونی شهر همدان. مدیریت شهری. ۱۴(۴۰). صص ۷۹-۶۱
- عابدی، محمدحسین و عباسی، فاطمه. (۱۳۹۸). بررسی مفهوم حس تعلق مکانی در خانه‌های ایرانی. پژوهش‌های مرمت و معماری ایرانی و اسلامی. ۲. صص ۶۰-۴۵
- عنانهاد، محمود. غلامعلی زاده، حمزه و اسدی ملک جهان، فرزانه. (۱۳۹۸). سنجش حس تعلق به مکان و حفظ هویت واحدهای مسکونی در محله شهری. مطالعه موردی: محله قدیمی ساغریسازان رشت. (۱۹)۱. صص ۸۸-۷۳

- فلاحت، محمدصادق. (۱۳۸۵). مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن. هنرهای زیبا، ۱. (۲۶)
- کوزه گر کالجی، لطفعلی و سلیمی سبحان، محمدرضا. (۱۳۹۹). انبوه سازی مسکن و رضایتمندی ساکنان فضاهای پیراشهری. مورد: پرند و پردیس در استان تهران. توسعه فضاهای پیراشهری. (۱)۲. صص ۳۵-۵۰
- گل شیری اصفهانی، زهرا، خادمی، حسین، صدیقی، علیرضا، و تازه، مهدی. (۱۳۸۸). تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان: مطالعه موردی بخش گندمان، شهرستان بروجن. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۲(۱)، ۱۴۷-۱۶۷
- گودینی، مریم. (۱۳۹۸). مفهوم پایداری در مدیریت تولید. اولین کنفرانس بین المللی چالش ها و راهکارهای نوین در مهندسی صنایع و مدیریت و حسابداری. موسسه آموزش عالی ادیب مازندران.
- گوهری نسب، انسیه. ذیحی. حسین و طغیانی. شیرین. (۱۳۹۸). جستاری بر کاربست دیدگاه ساکنان در تدوین محله ماندگار ایرانی روزآمد به روش نظریه زمینه‌ای (مطالعه موردی: محله‌های عودلاجان، فهادان، جلفا نارمک و اکباتان). تحقیقات کاربردی علوم جغرافیا. ۱۹ (۵۴). صص ۱۲۳-۱۰۳
- لنگک، جان. (۱۳۹۴). آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. علیرضا عینی فر، (هفتم). دانشگاه تهران.
- لینچ، کوین. (۱۳۹۲). سیمای شهر. منوچهر مزینی، (یازدهم). دانشگاه تهران.
- مدنی، رامین. عینی فر، علیرضا. جاد، بروس و جلیلی، محمد. (۱۳۹۵). تبیین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حس تعلق اجتماعی در مجموعه‌های مسکونی محصور، مورد مطالعاتی: مجموعه‌های مسکونی شهر همدان. معماری و شهرسازی آرمان شهر. ۵۲. صص ۱۷۶-۱۶۳
- معصومی، مسیح الله و میرخطیب، اسما. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی در ایجاد حس دل‌بستگی به مکان. نمونه مورد مطالعه: مجتمع مسکونی ششصد دستگاه در شهر مشهد. تحقیقات جغرافیایی. ۳۲(۳). صص ۷۳-۵۲
- موسوی، لیلا. ساعی، احمد و طاهری، ابوالقاسم. (۱۳۹۸). تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی بر سرمایه اجتماعی در ایران. مدیریت سرمایه اجتماعی. (۴)۶. صص ۴۹۷-۵۱۹
- یارمرادی، ک. (۱۳۹۴). تحلیل پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی منطقه ۲۲ تهران. دانشگاه شهید بهشتی

- Carmona, Matthew; Health, Tim & Tiesdel, Steve. (2010). **Public places, urban spaces: the dimensions of urban design**. Routledge.
- Colantonio, Andrea. (2007). **Social sustainability: An exploratory analysis of its definition, assessment methods metrics and tools**. Oxford: oxford institute for sustainable development (OISD).
- Galster, C. Gorge, & Hesser, W. Garry. (1981). **Residential Satisfaction**. Environment and Behavior, 13(6), 735-758.
- Giuliani, M. Vittoria., & Feldman, Richard. (1993). **Place attachment in a developmental and cultural context**. Journal of Environmental Psychology, 13, 267.
- Low, M. SETH., & Altman, Irwin. (1992). **Place Attachment. In Place Attachment** (pp. 1-12). Boston, MA: Springer US.
- Norberg-Schulz, Christian. (1980). **Meaning in western architecture**. Rizzoli.

- Norberg-Schulz, Christian. (1988). **Architecture: meaning and place: select essays**. Rizzoli International Publications.
- Onyx, Jenny., & Bullen, Paul. (2000). **Measuring social capital in five communities**. The Journal of Appli Behavioral Science.
- Partridge, Emma. (2005). **“Social sustainability”:** a useful theoretical framework? In australian political science association annual conference.
- Relph, Edvard. C. (2008). **Place and placelessness**. Pion.
- Shamai, Shmuel. (1991). **Sense of place: An empirical measurement**. Geoforum, 22(3), 347–358.